VAMMAISFOORUMI
Vammaisjärjestöjen yhteinen ääni

Asiantuntijalausunto

Liikenne- ja viestintävaliokunta perjantai 22.04.2022 klo 11.15 / HE 41/2022 vp / Lausuntopyyntö

Vammaisfoorumi ry kiittää eduskunnan liikenne- ja viestintävaliokuntaa mahdollisuudesta tulla kuultavaksi ja jättää kirjallinen asiantuntijalausunto koskien hallituksen esitystä eduskunnalle tuotteiden ja palvelujen esteettömyysvaatimuksia koskevan direktiivin täytäntöönpanoa koskevasta lainsäädännöstä.

Vammaisfoorumi on 28 valtakunnallisen vammaisjärjestön yhteistyöjärjestö, jonka tarkoituksena on YK:n vammaisten ihmisten oikeuksia koskevan sopimuksen mukaisesti edistää vammaisten ihmisten tasa-arvoa ja yhdenvertaisen osallistumisen mahdollisuuksia yhteiskunnassa. Vammaisfoorumi edustaa jäsenjärjestöjensä kautta noin 223 000 vammaista ja pitkäaikaissairasta ihmistä.

Esteettömyysdirektiivi on merkittävä kuluttajapolitiikan uudistus. Se toteuttaa osin YK:n vammaisyleissopimusta EU:ssa ja edistää useamman henkilön mahdollisuutta hyödyntää tuotteita ja palveluita itsenäisesti mahdollistaen paremmat edellytykset osallisuudelle yhteiskunnassa. On tärkeä huomioida myös demografinen kehitys; Suomessa on 1,2 miljoonaa yli 65-vuotiasta, joilla myös on tarve saada saavutettavia sekä esteettömiä tuotteita ja palveluita. Tämän vuoksi on tärkeää, että taataan, että uudistus on vaikuttava eikä vain vesitetty paperitiikeri.

Lainsäädäntöä luomalla paineella luodaan kestävät perusteet käytettävyyden, esteettömyyden ja -saavutettavuuden kehittämiselle ja parantamiselle kaikille käyttäjille ja kuluttajille.

Vammaisfoorumi on tämän lainsäädäntöprosessin aikana nostanut esiin huolemme liittyen seuraavista asioista:

1) sähkökirjan määritelmä
2) liikennepalveluiden rajaukset
3) audiovisuaaliset palvelut
4) hätäviestipalvelut
5) mikroyrityksen määritelmä
6) valvontakysymykset

Sähkökirja

HE:n ehdotettu määritelmä on suppeampi kuin minimidirektiivin määritelmä ja merkittävä määrä sähkökirjoja jää tämän sääntelyn ulkopuolelle. Tämänhetkinen esitys vesittää esteettömyysdirektiivin tarkoituksen, eikä sillä siten tavoiteta direktiivin asettamia tavoitteita. Tämä on ehdottomasti muutettava niin, että sähkökirjan käsite olisi mahdollisimman teknologianeutraali, eikä käsite rajaisi ulkopuolelle missä muodossa sähköisesti luettava materiaali on julkaistu ja tehty saataville eri jakelukanavissa.

Suomi on tietointensiivinen yhteiskunta. Jos tietoa on vaikea tavoittaa, jää ihminen herkästi tietoyhteiskunnan ulkopuolelle. Tämä vaikuttaa työllistymiseen ja opiskeluissa onnistumiseen. Sähkökirjan määrittelyssä on kyse siitä, miten yhteiskunnassa tunnustetaan

jokaisen oikeus saada yhdenvertaisesti julkista tietoa yhdenvertaisesti. Sähkökirjan saaminen saavutettavaksi kaikille ei ole kovinkaan ongelmallista. Se edellyttää vain, että sekä kustantaja että e-kirjojen jakelijat omaksuvat systemaattisesti prosesseja, jossa saavutettavuustarpeet huomioidaan tarpeeksi ajoissa.Tästä on jo olemassa toimivia hyviä käytäntöjä, ne on vain omaksuttava osana julkaisuprosessia. Media- ja kustannusala ovat tiedonvälityksen ja yhteiskunnallisen keskustelun näkökulmasta keskeisessä osassa toimivaa demokratiaa. Tällä hetkellä kaikki eivät voi osallistua vuoropuheluun, koska tieto on julkaistu tavalla, joka ei ole saavutettavaa ja on siten monien ulottomissa.

Kymmenen vuotta sitten hyvin harva oli lukenut e-kirjan avulla, mutta tänään se on hyvin yleistä. Nämä eivät kuitenkaan ole saavutettavia ja ongelmia on esimerkiksi äänisynteesin lukemisen kanssa. Tässä on tärkeä huomioida, että markkinat eivät itse ole ilman sääntelyä kyenneet ratkaisemaan näitä ongelmia. Siksi sääntely ja vaikuttava lainsäädäntö ovat hyvin tärkeitä asian ratkaisemiseksi.

Ehdotus sähkökirjamääritelmäksi: Sähkökirjalla tarkoitetaan pääosin teksti- tai graafisessa muodossa olevaa sähköistä teosta, joka muodostuu tiedostosta tai tiedostojen kokonaisuudesta ja jolla on yksilöllinen nimeke tai pysyvä tunniste tai se on muulla tavalla yksilöitävissä. Sähkökirjalla tarkoitetaan myös palvelua, jossa edelleen tarkoitettu teos on digitaalisina tiedostoina saatettu yleisön saataville siten, että tiedostoja voidaan käsitellä, lukea ja käyttää ja niissä voidaan navigoida.

Lukeminen ja navigointi voivat toisinaan edellyttää esimerkiksi eri apuvälineiden käyttöä. Mikäli kirjan tuotantoprosessissa ei ole huomioitu saavutettavuuden tarpeita esimerkiksi tiedoston rakenteessa ja metatiedoissa, ei kirja voi lukea ruudunlukuohjelman avulla.

E-kirjat eivät tänä päivänä rajaudu vain yksittäisiksi tiedostoiksi vaan suurinta osa e-kirjoista hyödynnetään kuukausimaksullisten palveluiden kautta. Tämän vuoksi on syytä huomioida myös sähkökirjapalvelut sähkökirjan määritelmässä.

Kohtuutonta rasitetta kustannusnäkökulmasta ei saisi käyttää verukkeena, jos kustantaja tai jakelu eivät ole omaksuneet uutta tekniikkaa. Erityisesti tärkeää on, että kohtuuton rasite olisi hyvin rajoitetusti hyväksytty poikkeus, kun kyseessä on lastenkirjallisuus. Yhteiskunnalla on merkittävä intressi mahdollistaa jokaiselle lapselle lukemiskokemuksia ja lukemisen kehittämisen edellytykset. Lastenkirjojen kuvitus on pääsääntöisesti sellaista, jonka voi kuvatekstin kautta saada toteutetuksi.Tässä olisi hyvä tehdä vaikutusarviointi erityisesti vammaisten lasten näkökulmasta.

Audiovisuaaliset palvelut

Audiovisuaalisia palveluja koskevassa sähköisen viestinnän palveluita koskevassa laissa 3 § 1. mom kohta 2 c) viitataan audiovisuaalisiin sisältöpalveluihin pääsyn tarjoavalla palvelulla sähköisten viestintäverkkojen välityksellä tarjottavaa palvelua, jonka avulla yksilöidään, valitaan ja katsellaan audiovisuaalisia sisältöpalveluja ja palvelujen esteettömyysominaisuuksia sekä vastaanotetaan näitä palveluja ja ominaisuuksia koskevia tietoja.

Vammaisfoorumin näkökulma on, että tällä lailla viitataan siis pääsyyn sisältöön eli esimerkiksi kaapelioperaattorien Hbb-palveluihin, verkon yli katsottaviin sisältöihin ja

laitekohtaisiin Smart TV:n sisällä oleviin ohjelmiin ja sovelluksiin. Tulkintamme mukaan esitys tulee laajentamaan saavutettavuuden ja esteettömyyden vaatimukset sisällön lisäksi televisio-ohjelmien katsomiseen tarvittaviin laitteisiin (älytelevisiot, digiboxit ja kaukosäätimet) sekä televisiojakelun käyttöliittymiin: operaattorien IPTV-palveluihin, sekä suoratoistopalveluiden käyttöliittymiin.

On tärkeää, että ohjelmat ja sovellukset tukevat saavutettavuuspalvelujen käyttöönottoa, kuten esimerkiksi tekstityksen, äänitekstityksen ja kuvailultulkkauksen hyödyntämistä. Palvelun ylläpitämän saavutettavuuspalvelujen käyttötuki on tärkeä kuluttajllle, mm. saavutettavuusseloste/EU-saavutettavuuvaatimusmukaisuuden seloste on tärkeä tieto kuluttajille.

Laajakaista-TV:n saavutettavuus ja esteettömyys koostuvat monesta elementistä (yhteys, laite, palvelu, sisältö) ja on tärkeää, että niitä kaikkia edistetään ja asiakkaalle tarjotaan hyvä kokonaiskäytettävyys. On selkeitä viitteitä siitä, että laajakaista-tv:n suosio on jatkuvassa kasvussa ja tästä syystä hallituksen esitys on hyvin ajankohtainen.

Kysymys on varsin laajasta ja monipuolisesta palveluarsenaalista, jonka esteettömyydestä ja saavutettavuudesta ei ole riittävästi tutkittua tietoa. Tällä hetkellä tiedossamme, että Traficom olisi tilannut selvitystyön siitä, millä tasolla on tällä hetkellä internetpohjaisten tv-palvelujen esteettömyys.

Kokonaiskäytettävyys on koko jakeluketjun vastuulla, erityisesti jakelijoiden puolella. TV:n katseluun liittyvien laitteiden tulee tulevaisuudessa olla helppokäyttöisiä, saavutettavia ja ymmärrettäviä eri tavoin vammaisille kuluttajille. Samalla erityisesti kuulo- ja näkövammaisilta katselijoita vaaditaan yläpitämään vahvaa digiosaamista palvelujden hyödyntämisessä.

Lainsäädännön luomalla paineella edellytykset kokonaiskäytettävyyden, -esteettömyyden ja -saavutettavuuden paranemiselle ovat olemassa.

Liikennepalvelut

Vammaisfoorumi huolissaan, että kaupunki- ja esikaupunkiliikenteen kiinteät näyttöpäätteet jäävät rajauksen ulkopuolelle. Näyttöpäätteet on erityisen tärkeä sisällyttää lainsäändäntöön, koska sillä on konkreettinen merkitys vammaisten ja ikääntyvien matkustajien edellytyksille matkustaa itsenäisesti arjessa. Noin 80% Suomen matkoista suoritetaan juuri paikallisliikenteessä ja tämän vuoksi tällä uudistuksella olisi suuri konkrettinen merkitys yksittäisten kuluttajien mahdollisuuksilla liikkua julkisilla kulkuvälineillä itsenäisesti. Velvoitteet tehdä liikennepalvelusovelluksista saavutettavia tulee olla jo nyt velvoittavia saavutettavuusdirektiivin myötä. Tarkoituksenmukaista olisi tehdä kaupunki- ja esikaupunkiarjen matkustamisesta sujuvaa kaikille kuluttajille. Suunnittelu kaikille -periaatteet on keskeistä omaksua juuri nyt. Yhteiskunnassamme ei ole varaa löytää erillisiä ratkaisuja vammaisille ja iäkkäille henkilöille.

Vammaisfoorumi näkee sen huolestuttavana, että lakiin tuotteiden esteettömyysvaatimuksista ja sen sääntelyyn eivät kuulu liikenneterminaalien aikataulunäytöt ja liikennevälineiden sisällä olevat reittinäytöt. Matkustajat ovat välittömässä vuorovaikutuksessa terminaaleissa ja liikennevälineissä myös aikataulunäyttöjen kanssa.



Vuorovaikutteisuus ei kosketa pelkästään henkilökohtaisia laitteita tai niissä olevia tuettavia sovelluksia tai ohjelmistoja.

Vammaisfoorumi muistuttaa, että ns. vuorovaikutteisissa laitteissa, kuten matkapuhelimessa matkaoperaattorin sovellus on dynaaminen ja tuo ajantasaisen tiedon matkustajan ollessa liikenneterminaalissa ja liikennevälineissä. Ajantasainen tieto välitetään sovelluksen kautta, koska ajantasainen matkatieto ennen matkaa ja matkan aikana on erityisesti kuulovammaisille henkilöille tärkeä tieto. Tämä ajantasainen tieto korostuu erityisesti, kun tulee muutoksia matkareittiin tai -aikaan, tämäkin tulisi ilmoittaa muun muassa sovelluksessa tai vähintään tekstiviestillä.

On kiinnitettävä huomiota myös siihen, että meillä Suomessa on merkittävä väestöosa: ikääntyneet ja ikääntyneet vammaiset henkilöt. Kaikilla ei ole tarvittavia valmiuksia hyödyntää älypuhelimissa käytettäviä vuorovaikutteisia sovelluksia tai ohjelmia. Nämä puutteet ”universal designin” toteutuksessa ja säätelyssä johtavat todennäköisesti suurempaan avun ja erilaisten mukautusten tarpeeseen, sillä käyttäjien tarpeet eivät mihinkään katoa. Ikääntyvä väestö huomioiden käyttäjien erilaiset tarpeet saavutettavalle tiedolle ja esteettömälle tiedon välitykselle tulevat pikemminkin tulevaisuudessa kasvamaan.

Tämän hetken EU-matkustajaoikeuksiin liittyvä asetus määrittää liikenneoperaattoreiden velvoitteet. Toimiva matkaketju sisältää myös ajantasaisen tiedon saamisen matkan toteutumisen aikana. Ajantasainen tieto on saatavissa liikenneterminaalien aikataulunäytöissä ja liikennevälineen sisätiloissa.

Vammaisfoorumin tämän hetken tietojen ja havaintojen mukaan matkustajainformaatio näytöillä toimii parhaiten liikenneterminaaleissa ja asemilla. Sen sijaan liikennevälineiden sisällä oleva matkustajainformaation jakamisessa on suurta vaihtelua. Parhaiten matkustajainformaation saa kuulutuksin. Pitkän matkan busseissa kirjallinen viestintä ei toteudu tai poikkeustieto ei välity kuin vain ääneen perustuvin kuulutuksin. Äänikuulutukset eivät tavoita kaikkia kuulovammaisia tai viittomakielisiä kuuroja. Raideliikenteessä kaukojunissa kirjalliset matkustajanäytöt ovat pääsääntöisesti käytössä, mutta on tilanteita, joissa näytöt ovat pimeinä tai eivät ole käytössä laisinkaan. Matkan muutokset ilmoitetaan edelleen lähtökohtaisesti ääneen perustuvilla kuulutuksilla.

Vammaisfoorumi hämmästelee verkkaista tahtia: miksi matkustajainformaatiota ei hyödynnetä tällä hetkellä, vaikkakin tarjolla on jo teknologisia ratkaisuja tilanteissa, joissa visuaalista matkustajainformaatiota ei kyetä vieläkään hyödyntämään.

Vammaisfoorumi ehdottaa matkaoperaattorille velvoitteeksi informoida tiedot muun muassa matkustajan älypuhelimeen joko sovelluksen tai tekstiviestin ominaisuudessa. Samanaikaisesti toteutuu yksi ratkaiseva tekijä matkapolun toteutuksessa EU-matkustajaoikeuksiin liittyvän asetuksen ehtojen mukaisesti.

Huomioitavaksi tulee liikennepalveluissa myös itsepalveluperiaatteella toimivat maksupäätteet tai lippu- ja maksuautomaatit esimerkiksi pysäköintihalleissa. Pyörätuolinkäyttäjän ja esimerkiksi lyhytkasvuisen henkilön tulee voida asioida maksupäätteillä, lippuautomaateilla ym. yhdenvertaisesti muiden kanssa. Huomioitavaksi tulee mm. laitteissa olevien painikkeiden korkeudet sekä rakennettu ympäristö laitteiden ympärillä.



Mikroyritykset

On erittäin huolestuttavaa, että mikroyrityksen määritelmä on niin laaja, että 92% suomalaisista yrityksistä jää tämän direktiivin ja HE:n määritelmän ulkopuolelle. Esityksessä ehdotetaan, että esteettömyysdirektiivin palveluja koskevat määräykset eivät koskisi ns mikroyritysten tuottamia palveluja (s. 74). Direktiivissä 'mikroyritys' on määritelty yritykseksi, jonka palveluksessa on alle 10 työntekijää ja jonka vuosittainen liikevaihto tai vuosittainen taseen loppusumma on enintään 2 miljoonaa euroa.

Vammaisfoorumin ehdotus: Vammaisfoorumi ehdottaa, että noudatettaisiin kansallisen yrityslainsäädännön kanssa yhdenmukaista mikroyrityksen määritelmää. Kirjapitolain (1620/2015) 1:4b mukaisesti mikroyritykseksi määritellään yritys, jolla sekä päättyneellä että sitä välittömästi edeltäneellä tilikaudella ylittyy enintään yksi seuraavista kolmesta raja-arvosta tilinpäätöspäivänä 1) taseen loppusumma 350 000 euroa, 2) liikevaihto 700 000 euroa tai 3) tilikauden aikana palveluksessa keskimäärin kymmenen henkilöä.

Hätäviestipalvelut

Siviilivalmius ja hätäviestintä korostuvat nykyisessä yhteiskunnallisessa tilanteessa. Vammaisfoorumi ottaa vastaan myönteisesti ennakkorekisteröintipakon poistamisen 112-hätätekstiviestin käytön suhteen. Positiivista on se, että hätäkeskuksen tulee vastata hätäilmoitukseen ilmoituksen tekijälle sopivan kommunikaatiotavan mukaan. Monikanavainen hätäilmoituksen mahdollisuus on iso parannus. Vammaisfoorumi haluaa kannustaa ja kirittää hätäkeskustoimijoita toteuttamaan tarvittavat muutokset jo vuoden 2025 puolella, vaikka HE:ssä mainitaan siirtymäaika olisi vuoden 2026 mennessä.

Vammaisfoorumi puoltaa sitä, että hätätekstiviestin käyttöön liittynyt rekisteröintipakko ehdotetaan poistettavaksi. Rekisteröinti on sulkenut ulkopuolelle osan iäkkäämmistä kuulovammaisista ihmisistä, joilla ei ole ollut vahvan tunnistautumisen (kuten verkkopankkitunnukset) välineitä käytössään. Rekisteröinti on myös ollut määräaikainen, mutta muistutus uusia rekisteröinti suomi.fi -sivustolla on tullut vain suomeksi.

Rekisteröimättömästä numerosta tullut tekstiviesti numeroon 112 ei ole päässyt käsittelyyn lainkaan, vaan viestin lähettäneelle on tullut vastausviestinä kehotus käydä rekisteröimässä numeronsa tai soittaa hätäpuhelu. Ehdotettu muutos tuo yhdenvertaisuutta hätätilanteissa tarvittavan avun hälyttämiseen ja voi parhaassa tapauksessa säästää ihmishenkiä. Rekisteröinnin poistaminen on myös linjassa YK:n vammaissopimuksen elämän suojelun ajatuksen kanssa.

Esityksessä on rajattu pois viittomakielisen hätäpuhelun mahdollisuus, mikä on suuri puute. Näillä näkymin viittomakielisen hätäpuhelun kokeilujakso päättyy kesäkuussa 2022. Kokeilu on ajoittunut toimistoaikaan, joka ei tuo riittävästi näkyviin sitä, miten suuri tarve viittomakielisen hätäpuhelun tekemiselle olisi. Avun hälyttäminen omalla kielellä kuitenkin takaa sen, että oikeamuotoinen apu tulee mahdollisimman pian paikalle. Vammaisfoorumi muistuttaa siitä, että kirjoitettu suomi tai ruotsi on suurimmalle osalle viittomakielisistä kuuroista vasta toisen kielen asemassa.



Valvonta ja oikeusturva

Vammaisfoorumi pitää hyvänä ratkaisuna jakaa valvontavastuuta läpi tuotantoketjun Yhdysvalloista saatujen hyvien kokemusten perusteella. Markkinoiden ulkopuolelle jäämisen riski luo vahvan kannustimen hyvään laadunvalvontaan tältä osin. Myös olemassa olevan osaamisen ja rakenteiden käyttö on myös perusteltua.

Samaan hengenvetoon on kuitenkin todettava, että viranomaisen tai viranomaisten, joiden tehtäviin kuuluvat neuvonta ja/tai jälkivalvonta, tulee saada riittävät resurssit tehtävän hoitamiseksi. Yrityksille tulee tarjota tukea ja opastusta esteettömyysdirektiivin velvoitteiden täyttämiseksi ja tämä tulee aloittaa tarpeeksi ajoissa. Myös HE on todennut tämän uudistuksen lisäävän viranomaistehtäviä. Valvontaan ja neuvontaan on lisättävä resursseja etupainotteisesti, sillä se nopeuttaa paradigman muutosta ja ennaltaehkäisee valvonnan tarpeita myöhemmin. Vammaisfoorumi pitää hyvänä, että tämä tarve on tunnistettu myös HE:ssä (s. 91-94).

Standardisointityöhön, johon myös valvontaviranomainen osallistuu, tulee myös osallistaa vammaisia henkilöitä ja järjestöjä YK:n vammaisyleissopimuksen artiklaa 4.3 kunnioittaen. Tuotteissa ja palveluissa tulisi myös ilmetä, minkä vuoden standardeja tuotteeseen sovelletaan.

Kuluttajalle on tärkeä voida hoitaa asiansa yhdellä luukulla, koska toisinaan voi olla käytännössä hyvin vaikeaa määritellä onko vika palvelussa vai tuotteessa. Nyt voi muodostua tilanteita, joissa kuluttaja ei välttämättä tiedä minkä yrityksen puoleen tulee kääntyä reklamaation kanssa ennen viranomaisten puoleen kääntymistä.

Hallituksen esityksessä ei myöskään kaikilta osin tule selväksi kenellä on kokonaisvastuu käyttöön otettavan lainsäädännön toteutumisen seurannasta. Tämä on tärkeää sekä direktiivin minimivelvoitteiden täyttämisen näkökulmasta että YK:n vammaisyleissopimuksen toteutuksessa. Jälkivaikutusten arvioinnissa tulee kiinnittää huomiota erityisesti vammaisvaikutusten arviointiin.

Kielelliset intersektionaaliset näkökulmat:

Mikroyrityksen määritelmä on erityisen ongelmallinen ruotsinkieliselle vähemmistölle, koska ruotsinkieliset toimijat ovat tyypillisesti suomenkielisiä pienempiä. Tämä voi rakenteellisesti asetta ruotsinkieliset vammaiset henkilöt muita huonompaan asemaan vammansa ja kielensä johdosta, mikä voidaan nähdä välillisesti syrjivänä. Mikäli markkinat eivät tuota kirjallisuutta saavutettavassa muodossa, tulee tästä muodostumaan kustannuspaineita saavutettavuuskirjasto Celian toiminnassa.

Tuotteiden ja palveluiden minimikielivaihtoehdoista molemmilla kansalliskielillä ja kielellisestä ymmärrettävyydestä tulisi säätää tarkemmin, jotta tämä otettaisiin huomioon palveluiden ja tuotteiden kehityksessä. Kielen ymmärrettävyys on keskeinen tekijä saavutettavuuden näkökulmasta.